

УДК: 37.091.113:34

**ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ
ЗА КОНТРАКТОМ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

І.В. Перегняк

аспірант,

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті проаналізовано своєрідність правового сегменту професійної діяльності військовослужбовців прикордонного відомства порівняно із фахівцями з інших військових формувань. Обґрунтовано проблемні питання щодо формування у військовослужбовців Державної прикордонної служби України правової компетентності. Висвітлено деякі аспекти діагностики рівнів сформованості означеної особистісно-професійної якості військовослужбовців за контрактом у навчальних закладах Державної прикордонної служби України, зокрема, на прикладі Ізмаїльського навчально-тренувального загону Морської охорони.

Ключові слова: *правова компетентність, військовослужбовець за контрактом, навчально-тренувальний загін Морської охорони, відомчі стандарти культури, службовий досвід.*

Євроінтеграційні процеси, що відбуваються сьогодні в Україні, обумовлюють вимоги соціуму до підвищення рівня правової компетентності військовослужбовців Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ).

Так, покрокове реформування вітчизняного законодавства та приведення його до норм європейського, лібералізація візового режиму з європейськими країнами та набуття чинності у повному обсязі Угоди про асоціацію між Україною та ЄС засвідчує збільшення ваги суто правового сегмента у професійній діяльності персоналу прикордонного відомства до роботи в оновлених умовах, підвищуючи значущість стану підготовки означених фахівців у вищеокресленому ракурсі.

Слід зауважити на тому, що проблема формування правової підготовки молодшого персоналу ДПСУ фахівців не є новою. Так, обґрунтуванню теоретичних і методичних аспектів правової підготовки у військових формуваннях України присвячений науковий доробок В. Кухар, В. Мірошниченко, В. Царенко, В. Хоми та ін.

Водночас окреслений аспект здебільшого вивчався в контексті суто правової підготовки військовослужбовців за контрактом. Так, окремі аспекти удосконалення системи професійної підготовки військовослужбовців розглядаються у дослідженнях В. Балашова, О. Барабанщикова, О. Діденка, Д. Іщенка, А. Машталіра, В. Чернявського, В. Ягупова та ін. Певний науковий інтерес становлять праці О. Богданюка, О. Винограда, А. Галімова, А. Катковського, А. Мальцева, О. Трембовецького та інших, у яких розкриваються питання фахової підготовки прикордонників до професійної діяльності.

Результати аналізу наявного наукового фонду засвідчують, що розв'язання проблеми правової підготовки військовослужбовців за контрактом вивчалось лише в постановочному плані.

Метою статті – є висвітлення деяких результатів діагностики – підґрунтя педагогічних умов формування правової компетентності у військовослужбовців за контрактом Державної прикордонної служби України.

Насамперед, відзначимо компетентність – поінформованість, обізнаність, авторитетність. Компетентність – це не просто володіння знаннями, але й готовність вирішувати завдання зі знанням справи. Під компетентністю розуміється деяка інтегральна здатність особистості вирішувати конкретні проблеми, що виникають у різних сферах життя [1, с. 560].

Професія прикордонника відноситься (за типологією Є. Климова), до професій типу «людина-людина», тобто в розрізі всіх характеристик (суб'єкт, предмет, засіб, процедура, зовнішні умови, результат) діяльність, пов'язана з «обслуговуванням людей і спілкуванням». Вітчизняний прикордонник здійснює безпосередній пропуск осіб через державний кордон, іншими словами надає послуги по законному перетинанню державного рубежу. Для фахівців цього типу Л. Шеховцевою виділені такі особистісно-професійно важливі якості: доброзичливість, тактовність, комунікабельність, самоволодіння, витримка, чуйність, емпатія, самостійність, домінантність, соціальний інтелект, організаційні здібності, чистота та виразність

мовлення, експресія обличчя та поведінки, наполегливість [2, с. 58]. Не менш суттєвою особисто-предметною якістю є його фахова компетентність.

У зв'язку із тим, що Державна прикордонна служба України – є правоохоронним органом спеціального призначення, на її персонал, відповідно, покладені завдання по захисту національних інтересів на кордоні в межах законодавства [3].

Відтак, можна стверджувати про вагу інтегральних якостей громадянсько-правового характеру. Зауважимо на тому, що відомчі стандарти культури прикордонного контролю та відомчі стандарти культури прикордонної служби поєднали у собі досвід, традиції, сучасні вимоги до прикордонників, що вже на рівні нормативно-правової бази набули конкретних норм, правил, порядку дій, яких необхідно дотримуватись персоналу стосовно людей, що перетинають державний кордон, або мешкають чи перебувають у контрольованій прикордонній зоні. Як переконує практика, вони є аксіомою прикордонної діяльності і, водночас, характерною ознакою високого рівня прикордонного відомства та його персоналу.

Однією із основних складових культури оперативно-службової діяльності, самим її показовим елементом є культура прикордонного контролю. Адже саме персонал прикордонного контролю виконує свої обов'язки публічно і прозоро, здійснюючи свої повноваження стосовно громадян України та іноземців у пункті пропуску. Маємо зауважити, що дотримання Відомчих стандартів культури прикордонного контролю та прикордонної служби є обов'язковим для кожного прикордонника, під час виконання ним службових обов'язків, своєрідним етикетом службової діяльності, різновидом корпоративних норм поведінки, показником якості і ефективності служби, свідченням особистої відповідальності за доручену справу, запорукою досягнення кінцевого результату – забезпечення надійності охорони державного кордону [4].

Одним із головних чинників професійної культури військовослужбовців є культура спілкування з громадянами України та іноземцями, що перетинають кордон, представниками взаємодіючих органів, які виконують контрольні функції на пункті пропуску, громадянами, що мешкають або тимчасово перебувають у контрольованій прикордонній зоні.

Зауважимо, що прикордонник у процесі комунікативної діяльності, в очах оточуючих «розглядається» не просто як особистість – він оцінюється як представник державного органу влади, його вимоги розцінюються як вимоги чинного законодавства.

У 2017 році прикордонне відомство проходить службу під гаслом «Служити! Захищати! Допомогати!». До того ж гасло доречно трактувати «допомогати» як надання компетентної відповіді з питань прикордонного законодавства у професійних ситуаціях.

Спираючись на існуючу дослідницьку позицію, зокрема, О. Скакун правову підготовку прикордонників, як представників правоохоронного відомства, ми розуміємо як систему отримання правових знань, умінь і навичок з метою набуття високого рівня правової свідомості особи, її можливості впливати на правову культуру суспільства, завдяки практичній юридичній діяльності у відповідності із законом і деонтологічними вимогами [5, с. 219]. До того ж ми поділяємо усталену позицію науковців щодо структури правової підготовки саме військовослужбовців за контрактом. Зокрема, її складовими виступають і правова освіченість – професійне знання законодавства, у тому числі стосовно діяльності прикордонного відомства, і поважне ставлення до права – переконаність у його необхідності, у соціальній корисності законів і підзаконних актів, у правильності і справедливості правових норм, і звичка дотримуватися законів та службових розпоряджень, і уміння професійно користуватися правовим інструментарієм, і виявляти активність під час виконання службових обов'язків.

Досвід переконує в тому, що сучасний військовослужбовець за контрактом, після навчання у відповідних закладах відомства, повинен знати міжнародні договори, нормативно-правові акти України, відомчі та міжвідомчі накази та розпорядження і неухильно їх дотримуватись.

У зв'язку із вищезазначеним, проблематика правової підготовки військовослужбовців за контрактом Держприкордонслужби України у навчальних закладах відомства набуває особливої гостроти.

Враховуючи характер службової діяльності, правова компетентність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань, на нашу думку, віддзеркалює їх здатність до виконання ними особисто вимог Військової присяги, Статутів збройних сил України, наказів та розпоряджень командирів.

Ми поділяємо існуючу наукову позицію відносно того, що:

- генеза правової компетентності особистості міститься в площині її правової і професійної культури;

- виходячи зі співвідношення понять «компетентність», «компетенція», «ключова компетенція», розглядаємо правову компетентність особистості як інтегровану за характером і наявними ознаками «ключової» (багатофункціональність, багатовимірність, надпредметний і міждисциплінарний характер), що зумовлено, по-перше, винятковістю притаманних праву управлінських функцій як для особистості, так і суспільства; по-друге – невід’ємним виявом упродовж усього життя людини, оскільки у процесі взаємодії особистості й суспільства завжди наявні соціально-правові аспекти [6, с. 65].

У змістовному плані правову компетентність військовослужбовця можна розглянути, як сукупність таких елементів, як правові знання, правові переконання і правомірна поведінка.

Отже, саме правові знання розглядаються, як знання законів, військових статутів, інших нормативних документів та джерел пізнання правової інформації. Правові знання є найголовнішим елементом правової компетенції, адже без них не можливе існування інших елементів, більше того, без правових знань людині важко бути особистістю.

На відміну від військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань де правова компетентність зводиться до знання та виконання вимог законодавства лише з питань проходження військової служби, військовослужбовець ДПСУ повинен знати та виконувати нормативно-правові акти з прикордонних питань. У службовій діяльності військовослужбовець ДПСУ окрім здійснення конкретних функцій (пропуск осіб та транспортних засобів через кордон, тощо) знаходиться у постійній комунікації із цивільними. Він повинен у разі потреби компетентно пояснити вимоги прикордонного законодавства подорожньому або порушнику цього законодавства. На відміну від військовослужбовців прикордонного відомства комунікація військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань проходить суто у військовому колективі.

До того ж, на наше переконання, дослідження процесу формування правової компетентності військовослужбовця за контрактом ДПСУ має враховувати ще одну площину – виключну значущість особистісно-орієнтованого підходу до кожного (І. Бех, О. Пехота, С. Якіманська та ін.).

Беручи до уваги вищезазначене, природній інтерес становить діагностика стану правової компетентності у військовослужбовців. З цією метою було проведено локальне дослідження на базі Ізмаїльського навчально-тренувального загону морської охорони. Респондентами виступили 31 особа, військовослужбовці за контрактом, які проходять навчання на курсах підвищення кваліфікації (курси мотористів-рульових та курси старшинського складу).

З дослідницькою метою респонденти були розділені на умовні групи, за ознакою «службовий досвід». Йдеться про фахівців стажистів (до 5 років), тих, що мають певний стаж (більше 5 років) та досвідчених фахівців (більше 10 років). Нами виокремлено відповіді на питання з врахуванням службового досвіду. Зазначимо, що ключового значення було надано тому, який зміст вкладають у поняття «правова культура» військовослужбовці ДПСУ. Так, військовослужбовці зі стажем до 5 років (15 осіб) за характером відповіді розподіляються наступним чином: 47 % (7 осіб) взагалі не змогли відповісти на це питання, решта в своїй незначній більшості 53 % (8 осіб) схиляються до типової відповіді, що це грамотність, вміння діяти в межах законодавства України та в межах своєї компетенції.

Військовослужбовці зі стажем більше 5 років (11 осіб) відповіли більш обґрунтовано. Переважна більшість опитуваних 64 % (7 осіб) схиляється до відповіді, що це дії прикордонника в межах компетенції, належна культура поведінки. Решта 36 % (4 осіб) не змогли надати змістовної відповіді.

Військовослужбовці зі стажем більше 10 років (5 осіб) вклали в це поняття більш ширше значення, ніж військовослужбовці попередніх груп. Зокрема, усі вони зійшлись на тому, що це виконання нормативно-правових актів держави, посадових обов’язків, інструкцій, культура поведінки та дія в межах своєї компетенції.

Підсумовуючи висловлені судження респондентів маємо зазначити таку тенденцію: чим більша вислуга років військовослужбовця за контрактом, тим більш близьким до істини є сформоване в них поняття «правова культура» військовослужбовців ДПСУ.

Встановлено, на наш погляд, є опосередкованим свідченням сформованості у респондентів відповідного рівня правової культури. Так, на рівні самооцінки, ми запропонували оцінити за 10-бальною шкалою вагу чинників, що мають вплив на процес формування правової компетенції у військовослужбовців за контрактом ДПСУ. Результати узагальнення оціночних суджень респондентів виявились такими:

1. Військовослужбовцями зі стажем до 5 років найвищим балом (8) були оцінені два чинники: «ступінь підготовленості за фахом» та «власна самоосвітня діяльність». Нижчим балом (7) були оцінені такі чинники як-от: «ступінь правової культури суспільства» та «вплив засобів масової інформації».

2. Військовослужбовцями зі стажем більше 5 років найвищим балом (7) були оцінені такі чинники, як-от: «ступінь підготовленості за фахом» та «власна самоосвітня діяльність». Нижчим балом (5) був оцінений чинник «вплив засобів масової інформації».

3. Військовослужбовцями зі стажем більше 10 років найвищим балом (8) був оцінений чинник «власна самоосвітня діяльність». Нижчим балом (7) були оцінені, зокрема, такі чинники: «ступінь підготовленості за фахом», «ступінь правової культури суспільства» та «вплив засобів масової інформації».

Тож, враховуючи вищезазначене, можемо зробити наступне узагальнення: практично всі окреслені чинники мають відчутний вплив на рівень правової компетентності військовослужбовців. Це мало для нас неабияке значення у зв'язку із визначенням дослідженої стратегії.

Нас також цікавило питання важливості правової компетентності, саме як якість для військовослужбовців за контрактом.

1. Військовослужбовці зі стажем до 5 років (загальна кількість респондентів становила 15 осіб) висловили свої судження наступним чином – 53 % вважає вагу цього питання «важливим поряд з іншими», 47 % – «виключним».

2. Військовослужбовці зі стажем більше 5 років (таких виявилось 11 осіб) висловили свої судження наступним чином: 45 % вважає вагу цього питання «виключним», 45 % – «важливим поряд з іншими» і 10 % – «бажаним, але не принципово важливим».

3. Практично всі військовослужбовці зі стажем більше 10 років (5 осіб) вважають вагу цього питання – «важливим поряд з іншими».

Зазначимо, що ми отримали певну інформацію й щодо самооцінки стану готовності респондентів до практичної роботи, що має правовий зміст. А саме:

- військовослужбовці зі стажем до 5 років (загальна кількість респондентів становила 15 осіб) висловили свої судження наступним чином – 47 % вважають, що вони «більше готові, ніж не готові»; 27 % – «практично готовими»; 26 % «більше не готові, ніж готові»;

- військовослужбовці зі стажем більше 5 років (загальна кількість респондентів становила 11 осіб) висловили свої судження наступним чином – 27 % вважають себе «практично готовими»; 27 % – «більше готові, ніж не готові», 9 % – «більш не готовий, ніж готовий», 9 % – «не готовий» та 27 % не визначились;

- військовослужбовці зі стажем більше 10 років (5 осіб) висловили свої судження наступним чином – 60 % вважають себе «практично готовими», 20 % – «більше готові, ніж не готові» та 20 % – «більш не готовий, ніж готовий».

Зауважимо на тому, що в останньому питанні ми хотіли дізнатися ще й про самооцінні судження військовослужбовців за контрактом щодо наявного у них ступеня сформованості правової компетентності.

1. Військовослужбовці зі стажем до 5 років (загальна кількість респондентів становила 15 осіб) висловили свої судження наступним чином: 53 % – «середньою», 27 % – «вище середньої», 20 % – «високою». Зокрема, встановлено таку картину:

2. Військовослужбовці зі стажем більше 5 років (загальна кількість респондентів становила 11 осіб) зазначили про таке: 27% – «вище середньої», 27% – «середньою», 19% – «низькою», а 27% – ухилилися від однозначної відповіді.

3. Військовослужбовці зі стажем більше 10 років (таких виявилось 5 осіб) висловили свої судження наступним чином: 60% – «середньою», 40% – «вище середньої».

Отже, аналітична робота, проведена нами із набутими в процесі анкетування емпіричними даними, дозволила констатувати, принаймні про таке: по-перше, про недостатній ступінь

усвідомлення військовослужбовцями вагомості правових питань у своїй діяльності, а, по-друге, набутий емпіричний матеріал актуалізує необхідність запровадження спеціальних педагогічних заходів. Водночас, оскільки йдеться про самооцінювані судження респондентів, то логічно припустити факт імовірності «бажаного», а не «наявного».

Підсумовуючи вищезазначене, очевидним є, що питання формування правової компетентності у військовослужбовців за контрактом ДПСУ потребує поглибленого вивчення в контексті особисто-орієнтовного підходу.

1. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В. Т. Бусел. – К. : Перун, 2007. – 1728 с.
2. Климов Е. А. Пути в профессионализм (Психологический взгляд): Учебное пособие / Е. А. Климов. – М. : Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. – 320 с.
3. Закон України «Про державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 № 661-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/661-15>
4. Наказ Адміністрації Державної прикордонної служби України від 9.07.2010 року «Про затвердження відомчих стандартів культури прикордонного контролю».
5. Скакун О. Ф. Юридична деонтологія : підручник / О. Ф. Скакун. – Харків : Еспада, 2008. – 400 с.
6. Правова компетентність суб'єктів соціального партнерства – важлива передумова його конструктивності // Партнерська взаємодія у системі інститутів соціальної сфери: зб. матеріалів / за заг. ред. О. В. Лісовця. – Ніжин, 2016. – С. 65-67.

Перегняк І. В. Формирование правовой компетентности военнослужащих по контракту Государственной пограничной службы Украины.

В статье проанализировано своеобразие правового сегмента профессиональной деятельности военнослужащих пограничного ведомства с другими военными формированиями. Обоснованы проблемные вопросы, связанные с формированием у военнослужащих Государственной пограничной службы Украины правовой компетентности. Освещены некоторые аспекты диагностики уровней сформированности обозначенного личностно-профессионального качества военнослужащих по контракту в учебных заведениях Государственной пограничной службы Украины, в частности, на примере Измаильского учебно-тренировочного отряда Морской охраны.

Ключевые слова: правовая компетентность, военнослужащий по контракту, учебно-тренировочный отряд Морской охраны, ведомственные стандарты культуры, служебный опыт.

Peregnyak I. V. To the Problem of Forming Legal Competence in Ukraine's State Border Service by the Contracting Authority of Ukrainian State Border Service.

The article analyzes the peculiarity of the legal segment, servicemen professional activity of the border authority with other military formations. The problematic issues of the State border guard service of Ukraine concerning the formation of legal competence among the servicemen are substantiated. Some diagnostics aspects of the formation are specified the personality-professional quality of contracted servicemen in the educational institutions of the State Border Guard Service of Ukraine, in particular, on the example are contained the Izmayil training detachment of Marine guard.

Key words: legal competence, contract serviceman, training unit of Marine guard, departmental standards of culture, professional experience.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Плахотнік О.В.